

■ NICOLAE
GAFTON

Puncte de vedere referitoare la cultivarea expresiei verbo-vocale a actorului (VII)*

B. Baremuri fonetice (V)

Studiul genezei expresiei verbo-vocale evidențiază elementele indiciale (fonele), care se manifestă, ca limbaj, prin voce, și îngăduie diferențierea lor de semnele verbale, materializări ale limbii, integrate, și ele, în mod normal, corpus-ului vocal. Practica demonstrează că expresia verbo-vocală, ca ansamblu sistemic multiinformațional, nu poate fi nici realizată, nici apreciată obiectiv — la nivel de înaltă profesionalitate — fără cunoașterea elementelor componente ale acesteia, variabile, ca parametri, separat și, totodată, prin interdeterminare. Cunoașterea acestor variabile și a relațiilor dintre ele este necesară deoarece asupra parametrilor respectivi se aplică unele dintre principalele seturi de baremuri fonetice — prin măsurători (fiziologice, acustice, perceptivă) și prin calculul statistic al cantității de informație vehiculate de elementele variabile. Desigur, problema se pune pentru elementele variabile semnificative, ca fiind socializate sau semisocializate, care — în calitatea lor de mesaje incluse în semnale — trimit la originea lor (conștiința sursei) și la condiția bio-psiho-socială a emițătorului. Este cazul, acum, să revenim la ansamblul procesului verbo-vocal; o vom face, folosindu-ne de un model.

MODELUL STRUCTURAL AL SISTEMULUI DE COMUNICARE INTERUMANĂ

În schema din pagina 56 prezentăm relația dintre manifestările vocale indiciale (fonele), componentele verbale și limbajele pantomimice. Precizăm că, din considerente grafice, în desen sferice apar ca forme geometrice plane (elipse, triunghiuri etc.). Proporțiile lor sînt arbitrare; totuși — în opoziție cu opinia conform căreia expresia verbo-vocală ar ocupa locul principal în cadrul comunicării interumane — s-a constatat că „...de cuvinte nu este purtată mai mult decît 30—

35% din semnificația socială a unei conversații sau interacțiuni“ (1). Ca orice sistem (care presupune integritate, organizare, direcționare, ierarhizare, interreglare), complexul gravitează în jurul unui nucleu, unde se suprapun cele mai multe dintre variabile, și anume, acelea ale căror sfere se află în raporturi de identitate, de ordinare sau de intersecție; excentric se află manifestările satelite, din ce în ce mai solitare, și, totodată, acelea mai puțin deviate, mai stabile (cazul variabilelor supraordinate și al celor ce-și sînt, una altele, exclusive), plasate pe ultimele orbite.

Dintre elementele expresiei verbo-vocale, reprezentate în model, cele aparținînd limbii și vorbirii au fost mai temeinic studiate, de către lingvistică și de către fonetica experimentală (fiziologică, acustică, perceptivă), disciplină considerată ca parte a celei dintîi, căreia i-a oferit date concrete pentru validarea unora dintre abstractizările fonologiei („fonetica funcțională”), altă ramură a sa. Studiul a avut în vedere, însă, doar aspectul fonematic (ceretarea elementelor segmentale — fonemele — și a celor suprasedimentale — prozodemele), care reprezintă modelul lingvisticului, materializat în vorbire; el a fost considerat drept o concesie (necesară, dar și suficientă) făcută unor preocupări aflate în afara științei al cărei obiect este limba. Lingvistica s-a limitat în mod programatic la studiul limbii, teoretizînd păstrarea purității domeniului ei: „...limba, chiar atunci cînd constituie obiectul unei cercetări științifice, apare nu ca un scop în sine, ci ca un mijloc: mijloc de atingere a unei cunoașteri al cărei obiect nu ține, în fond, de limba propriu-zisă”, căci „...limba devine, prin aceasta, mijloc de înfăptuire a unei cunoașteri transcendente...și nicidecum scop al unei cunoașteri imanente. Altfel, descrierea fizică și fiziologică a sunetelor degenerază ușor în fizică și fiziologie pură, iar descrierea psihologică și logică a semnelor (adică a cuvintelor și propozițiilor), în psihologie, logică și ontologie pură, așa încît perspectiva propriu-zis lingvistică a problemei dispăre“ (2).

* „Teatrul”, nr. 11, 12/1978; 1, 2, 3, 4/1979.

Dar, în felul acesta, însuși actul de comunicare a unor gânduri și a unor stări biopsiho-sociale — prin limba vorbită și prin limbajul vocal — dispăre din sfera cercetării, acest fel de puritate fiind, de fapt, tocmai o transcendere în formal, o rupere de realitatea existențială, imanentă, materială (fiziologică, fizică) și psihico-logică (ontologie a semnificațiilor, specifică pentru determinarea structurii sistemului obiectiv al limbii ca act de vorbire, de comunicare sonoră conștientă sau pornită din subconștient).

Abandonate de către lingvistică, teritoriile ignorate ale expresiei verbo-vocale au fost abandonate de alte științe. Psihologia limbajului, neuropsihologia și neurolingvistica au studiat procesele neuro-psihomotorii (normale și patologice) care generează semnele verbale în sursa emițătoare de mesaje, precum și procesele care fac posibilă recepționarea și integrarea acestora. (Neurocibernetica, mai recentă, a abordat și ea același domeniu.)

Semiologia, concepută ca „...știință care studiază viața semnelor în cadrul vieții sociale” (3), a considerat limba ca sistem de semne; problema semnului a devenit, astfel, subiectul cel mai controversat și... mai la modă.

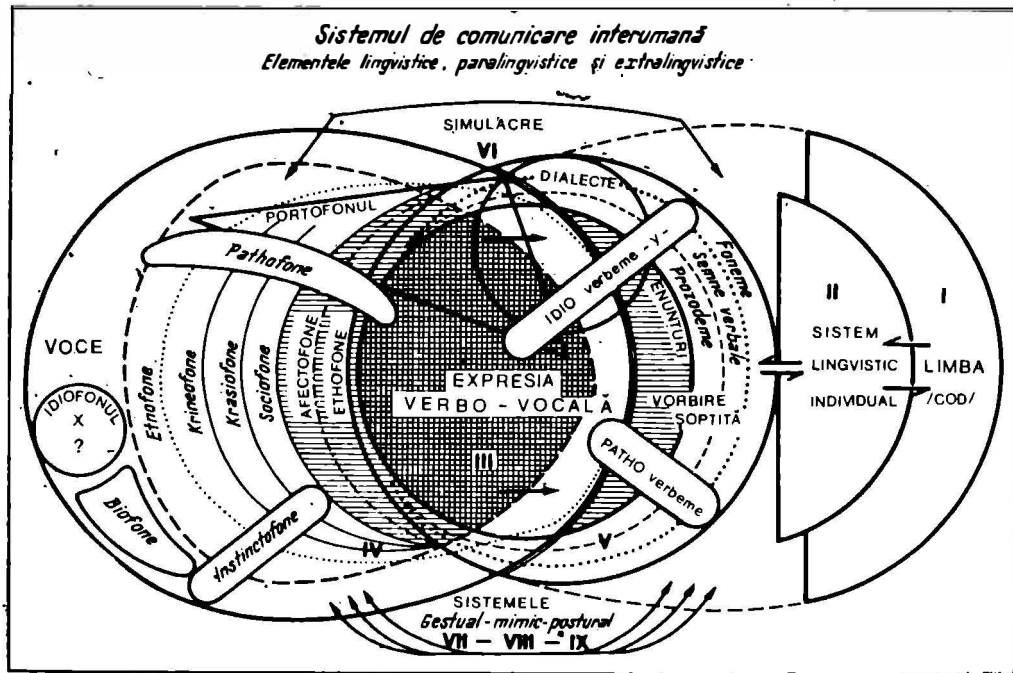
La rîndul său, nou apăruta psiholingvistică și-a definit domeniul ca „...studiul modificărilor apărute în mesaj în cursul actului concret al comunicării, datorită relațiilor care se stabilesc între emițător și receptor, cu tot ceea ce presupun aceștia ca labilitate psihică, influențe reciproce, influențe ale contextului general în care se află etc.” (4,

p. 43); se precizează că, în timp ce „...psihologia studiază limbajul”, iar „...lingvistica, limba”, psiholingvistica — admițînd sistemul lingvistic ca însușit sub formă de „sistem lingvistic individual” — are ca obiect de studiu „...realizarea concretă (sau exteiorizată ori obiectivată) a sistemului individual”, adică „...actul de vorbire și diversele mesaje din fiecare moment” (4, p. 52).

Observăm, însă, că din expresia verbo-vocală a fost pierdută din vedere o importantă arie informațională, și anume, aceea acoperită de indiciile vocale (fonele, în terminologia noastră); deși nu întotdeauna simultane cu actul de vorbire, acestea participă activ la orice proces real de comunicare orală.

La aceste indicii vocale — considerate „...index simbolic al întregii personalități” (5) — s-a referit, încă din 1927, lingvistul și antropologul E. Sapir, într-un articol devenit celebru și care a stimulat studiul lor de către psihologi, sociologi, antropologi, psihintri (7); și cîțiva specialiști în fonetică generală — știință care le apare unor teoreticieni drept „cadru legitim pentru studierea acestui domeniu” (6) — au întreprins cercetări acustice de laborator; cit despre educarea vocii, acestea nu i se găsește loc în cadrul științei fonetice, unii autori considerînd că tehnica vocală „...nu este, în sens strict, o aplicație a foneticii” (!) — 8, p. 270; anumite practici ale profesorilor de vorbire sînt calificate ca „pur șarlatanism” (cazul în-cercării de a remedia un defect de pronunție printr-un exercițiu în care elevul e

Sistemul de comunicare interumană
Elementele lingvistice, paralingvistice și extralingvistice

pus să citească un text, cu voce tare, fiind un creion între dinți, condiție în care nici o ființă umană normal construită nu poate pronunța idiomatice sunetele unei limbi" — 8, p. 274).

Extinderea cercetărilor asupra vocii — considerată nu ca suport al vorbirii, ci ca sursă de mesaje, formele sonore fiind purtătoare de informații referitoare la existența bio-psiho-socială a emițătorului — a dus la încercări de clasificare a manifestărilor vocale atât în cadrul propriului lor sistem, cât și în acela al suprasistemului general al comunicării interumane, în raport nu numai cu vorbirea, ci și cu limbajele gestual, mimic, postural, cu care se întrepătrund intermitent.

Astfel, s-a stabilit distincția dintre cele trei genuri de informații, întrepătruse în procesul de comunicare dintre participanții la o conversație, la un dialog: *informația cognitivă* (încercătura semantică a limbii, materializată în vorbire); *informația indicială* (comportamentul vocal — „trăsăturile indiciale, ca distincte de trăsăturile lingvistice" — 9, p. 6); *informația privind tactica interacțiunii* (dominația și colaborarea în discuție — 10).

S-a propus, de asemenea, o împărțire a mesajelor în *lingvistice*, *paralingvistice* și *extralingvistice* (10, p. 12); lingvisticul fiind considerat de la sine înțeles, se arată că în categoria *informațiilor paralingvistice* ar trebui cuprinse „... toate acele trăsături non-lingvistice, non-verbale (atât vocale cât și non-vocale), cu care participanții operează în conversație", cum ar fi „... activitățile care sînt, uzual, vag referitoare la o contribuție a „tonului vocii", precum și toate „...acțiunile de comunicare, ca: gesturile, atitudinile corpului, poziția, expresiile chipului, privirea, manifestările de apropiere și contactul fizic" (10, p. 13); iar în categoria *informațiilor extralingvistice* se încadrează manifestările care poartă indicații involuntare despre „...caracteristicile biologice, psihologice și sociale ale vorbitorilor", exprimate în „...calitatea vocii" (6, p. 189). Alți specialiști clasifică mesajele în lingvistice și paralingvistice, incluzînd în această din urmă categorie „calitatea vocii" și „vocalizările" — 11, pp. 109—113.

Pornind de la cerințele didactice ale formației tehnice în domeniul expresiei verbo-vocale și tinzînd către fundamentarea teoretică a criteriilor de selecție a candidaților-actori și de apreciere critică a creației actoricești profesionale, precum și către definierea unor mijloace operaționale pentru aplicarea unor testări obiective, pe bază de baremuri, consider că procesul unitar de comunicare interumană poate fi decupat, metodologic, cu ajutorul modelului sferelor.

Sferelo (respectiv, domeniile științifice implicate în procesul de comunicare inter-

umană prin intermediul graiului) sînt următoarele (vezi și schema):

● **LIMBA** (*sfera I*), cu subsistemele care o compun: fonologic, lexical, gramatical (morfologie și sintactic), semantic. Ea reprezintă *codul* unei anumite colectivități, fiind o creație socială istorică, obiectivă, oferită de societate membrilor săi, spre însușire și folosință; în timp, este ea însăși supusă influențelor modificatoare exercitate de indivizi.

(*Observație*: ignorarea științei lingvistice în cadrul unei școli cum este aceea de teatru apare ca inadmisibilă; totuși, educarea expresiei verbale se practică fără a i se asigura baza cunoașterii științifice a limbii.)

● **SISTEMUL LINGVISTIC INDIVIDUAL** (*sfera II*) este partea pe care însuși și-a însușit-o din codul lingvistic al comunității în care s-a format. Acest sistem cuprinde: un *fond fonematic* (segmental (sunecme) și suprasegmental (melodeme și proemineme)), identic cu acela al limbii; un *fond lexical* (ideosemne), mai restrîns decît limba; un *fond de semnificații*, dilatate sau contractate, în conformitate cu experiența intelectual-afectivă personală; un fond de *competență gramaticală* (mental), analog sau variind în jurul normei în vigoare în respectiva colectivitate, normă variind și ea, în timp, în funcție de idealurile socio-culturale și estetice.

(*Observație*: în același cadru, al școlii, apare ca inadmisibilă și ignorarea psihologiei limbii, a științei psihologiei, în general, precum și a semiologiei; activitățile legate de arta actorului sînt dependente de mecanismele psihice care determină nu numai învățarea limbii, ci și folosirea ei concretă și, mai ales, corectă.)

● **SISTEMUL VERBO-VOCAL** (*sfera III*) reprezintă realizarea materială, sonoră, a mesajelor emise de o sursă utilizînd sistemul lingvistic individual (în cazul vorbitorilor obișnuiți) sau sistemul lingvistic al unui autor (actorii), în limba maternă sau într-o limbă străină.

(*Observație*: interpretarea unor texte în limbi străine — practică frecventă la cîntăreți, dar, în ultimul timp, și la unii actori, în turnee în străinătate — ridică problema posibilității de a găsi în limba respectivă; necunoașterea limbii duce la falsificarea actului interpretativ, care, în lipsa reprezentării unor „cîmpuri semantice", se transformă în papagalisiră.)

Corespunzător cu structura limbii, pe care o materializează, sistemul verbo-vocal are, la rîndul său, următoarea structură normativă: foneme, semne verbale (verheme), prozodeme (intoneme, accenteme) și enunțuri (unități sonore, cu sens, prin care se realizează enunțarea).

(*Observație*: enunțul fiind unitatea de bază a enunțării, apare drept inadecvată formula „expresia artistică a cuvîntului", prin care s-a denumit o disciplină de

tehnică verbală; cuvîntul — semnal verbal care trimite la o semnificație, ideosemnul — este lipsit de sens în afara unei structuri enunțative, „...nu constituie, în sine, un mesaj, el trebuie să fie legat de realitate sau actualizat“; or, pentru aceasta, enunțul trebuie să aibă calitatea de propoziție, „...să cuprindă un cuvînt sau o sintagmă așa-numită predicativă“ (12) sau o intonație, cu rol de partener propozițional (intonație predicativă), prin care capătă sens.)

● **SISTEMUL VERBAL (sfera V)** se realizează doar în mod excepțional; o formă apropiată de verbalitatea pură ar fi *vorbirea șoptită* (uncle dintre foneme — de pildă, „consoanele“ afone — se produc în acest fel ca soneme, prin însăși cerința mecanismului fonematic; în ceea ce privește intonemele, a căror realizare fizică presupune folosirea vocii, trebuie precizat că, în lipsa acesteia, caracterul lor distinct nu se mai obține prin variațiile de frecvență ale fundamentalelor, ci prin opoziții spectrale).

● **SISTEMUL VOCAL (sfera IV)** este o realizare non-verbală, a vocii pure. El își are locul în cazul unor *manifestări sonore indiciale sau simptomatice*, declanșate, *inconștient*, de anumite stări bio-psihice organice, normale sau patologice, precum și de unele stări provocate de mediul social; expresia vocală pură se practică și *volitiv*, în cazul *cîntului vocalizat* (vocalizarea nu trebuie considerate drept emiteri de „vocale“, elemente verbale, aparținînd vreunui sistem lingvistic, ci drept ceea ce sînt în realitate: emisiuni ale vocii, rezonanțe pe anumite poziții articulatorii, care doar întîmplător pot fi asemănătoare spectrelor sonore ale unor vocale).

În schemă au fost marcate și sferele sistemelor **GESTUAL, MIMIC și POSTURAL (VII, VIII, IX)**, precum și sfera **SIMULACRELOR (VI)**, care reprezintă însuși domeniul tehnic al mijloacelor de expresie în comunicarea interumană, actorul — posesor, la rîndul său, al unor sisteme de comunicare lingvistică, verbală, vocală, gestuală etc. — fiind obligat să se dedubleze și, printr-o controlată endoempatie, să se modeleze după sisteme conforme cu structura bio-psiho-socială a personajelor abordate.

Din punct de vedere al specificului lor informațional, mesajele emise de sursă, prin sistemele verbo-vocal, verbal și vocal, se caracterizează semnificativ pe următoarele planuri:

— *Planul lingvistic (verbal)*, prin care mesajul sursei emițătoare comunică ceva despre un referent (semnificat, designat) — obiect, proces, calitate etc. din realitatea obiectivă, materială sau imaginară — „așa-numita *funcțiune referențială, denotativă, cognitivă*“ (13); acest mesaj „pur“ lingvistic — reprezentat în schema noastră prin *zona aibă* a cuplului verbo-vocal (*sfera III*) — poate fi realizat în lipsa oricăror perturbații interne

(bio-psihice) și externe (contextuale, sociale), și anume ca exprimare operațională stereotipă, la parametrii ideali ai ortopeeiei și ortofoniei. Tipul respectiv de *informație denotativă* reprezintă *stilul neutru*. (Aceste mesaje pot fi considerate „pure“ numai teoretic, deoarece, în realitate, un auz normal, și mai ales atent, va putea detecta mereu intruziuni paralingvistice și prezențe parazitice extralingvistice, concomitent cu tipul de exprimare în care fonologicul este dominant la maximum.)

— *Planul lingvistic și paralingvistic (verbo-vocal) — zona hașurată* a sistemului verbo-vocal (*sfera III*) — prin care mesajul referențial este marcat, totodată, și de *funcțiunile expresivă și apelativă* (fonologia expresivă și fonologia apelativă, după J. von Laczarus; stilistica fonologică sau fonostilistică, după N. S. Troubetzkoy — 14); în acest plan, *informația denotativă* (referențială, cognitivă) — care constituie nucleul volitional al mesajului comunicat — este dublată de *informații conotative*, ca urmare a suprapunerii unor *mesaje suplimentare, involuntare, paralingvistice*, născute în contextul procesului conversațional, cînd sursa se află sub influența unor stări emotive (din care decurg informațiile oferite de funcția expresivă), fiind stăpînită, totodată, de intenția de a produce un anumit efect, o influență, asupra conștiinței interlocutorului (de aici, informațiile referitoare la prezența funcției apelative — imperativă, injonctivă — 13, p. 90); dacă lingvisticul se exprimă prin vorbire, *paralingvisticul* se materializează atît prin vorbire, cît și prin voce, după cum urmează:

a) *prin vorbire* — modurile de alegere a cuvîntelor și de construire a enunțurilor sînt mărturie ale influenței factorilor externi, contextuali, ale raportului cu partenerul de dialog (*informații conotative despre tactica interacțiunii*); aici intră și *vorbirea șoptită intențională*; prin vorbire se mai exprimă și anumite *informații conotative sociale* (*dialecte, subdialecte, jargoane, argouri*), *bio-psihice* (stări patologice — organice sau funcționale — în domeniul pronunției sonemelor, semnelor verbale, prozodosonelor — *patho-verbemele*: dislalia, dizartria, disritmia, afazia — dezintegrarea fonetică, agramatism; *vorbirea șoptită neintențională*—afonia); de asemenea, căpătăm o *informație conotativă bio-psiho-socială, globală*, referitoare la personalitatea sursei, după modul caracteristic, tipic, în limitele normalității, de a pronunța sonemele, prozodosonole, enunțurile — *sfera idioverbemelor y*, corespunzătoare unui posibil „portret verbal“ al subiectului emițător (informație ce nu trebuie confundată cu „amprenta vocală“ — idiofonul);

b) *prin voce* — prin variațiile impuse de fone sonorurilor verbale pe care — în comparație cu stilul neutru — le deplasează în domeniile tuturor parametrelor acaparați — prin socializare — de către limba vorbită

(intonații, accente, fonologizate); aceste variații (de ambitus, dinamică și agogică) sînt provocate de toți factorii interni, bio-psiho-sociali, care guvernează geneza microparticulelor fonurilor laringiene prin care se caracterizează fonole; deplasările față de normă, unele semisocializate, poartă, în principal, informațiile conotative emotive (cauzate de influența afectofonelor), dar și informații conotative cu privire la caracterul vorbitorului (ethofonele), apartenența sa la un grup social (sociofonele), etnie (etnofonele), temperament (krasiofonele), sex, vîrstă (krineofonele), starea de sănătate sau boală — psihică sau fizică —, precum și la starea de veghe sau somnolență (pathofonele), sau, în sfîrșit, informații referitoare la însăși dinamica componentelor spectrale ale vocii (portofonul), care asigură portanța mesajului verbal.

Această întrepătrundere a lingvisticului (verbalitatea) cu paralingvisticul (vocalitatea implicită în expresia verbo-vocală), a informației denotative cu cea conotativă (expresivă-apelativă), îi asigură acestui plan al comunicării interumane — cel mai folosit — caracterul de stil dinamic-modal, stil fonemico-fonetic, în continuu modulare pe parcursul actului conversațional.

— Planul extralingvistic, al mesajelor vocale (non-verbale), indiciale, bio-psihice (idiofonul — „sunprenta vocală” —, portofonul, etno-krineo-krasio-sociofonele) și sociale (affectofonele, ethofonele), precum și al celor simptomatice (biofonele, instinctofonele, pathofonele) — toate, reprezentate în zona sistemului vocal (sfera IV) — comunică, fără controlul sursei, în mod inconștient, informații conotative caracterizatoare pentru individualitatea sa bio-psiho-socială. Ele reprezintă stilul modal, fonetic, definitiv pentru tipul unei persoane.

În cazul simulacrelor (sfera VI), producerea volitivă a unor trăsături individuale (extralingvistice), non-verbale, ne pune în fața unui stil modal simulat; combinate cu trăsături paralingvistice, verbo-vocale, se obține stilul modal-dinamic simulat, fonetico-fonemetic (domeniul profesionalizării verbo-vocale a actorului).

Sferele gestuală, mimică, posturală (VII, VIII, IX) au un potențial indicial și simptomatice natural, dublînd vorbirea, ca elemente para- și extralingvistice; în unele cazuri, prin convenție, ele pot substitui sau dubla și planul lingvistic — 15.

Pe scurt, putem spune că în sfera lingvisticului intră orice exprimare care poate fi scrisă întocmai, în timp ce în sferile para- și extralingvisticului intră toate expresiile vocale și verbale care trebuie descrise pentru a fi transcrise.

După cum am văzut, lingvistica se ocupă de limbă (I); psihologia limbajului, de mecanismele neuropsihice ale constituirii sistemului lingvistic individual (II); fonetica și fonologia (ca ramuri ale lingvisticii), de fizio-

logie, acustică și perceperea limbii vorbite (II, III); semiologia, de semnele purtătoare de semnificație (II); psiholingvistica, de limbă, ca act de vorbire în contexte comunicative reale (III); psiho-antropologia, sociologia și fonetica generală, de voce, ca purtătoare de indicii referitoare la starea bio-psiho-socială, caracterizantă pentru personalitatea emițătorilor (IV). Dar nici una dintre științe nu se preocupă, simultan, de toate aceste domenii, care se intersectează pe teritoriul unei discipline didactice: educarea expresiei verbo-vocale a artistului dramatic și a celui liric.

Acoperirea acestor întins domenii — imperios necesară studiului artei dramatice și lirice, deoarece îngăduie abordarea ca întreg a sistemelor de expresie verbo-vocală, în cadrul suprasistemului de comunicare interumană — nu o va putea face decât o știință multidisciplinară; am denumit-o VERBO-FONETOLOGIE, fondul său, pe care îl explicăm aci, fiind clarificat teoretic, experimentat științific, aplicat în viața artistică și verificat prin teste cu baremuri.

Și iată-ne în situația de a enunța baremurile fonetice.

1. Birdwhistell, R. L., „Paralanguage Twenty-five Years after Sapir” (1961), în „Communication in Face to Face Interaction”, ed. J. Laver și S. Hutcheson, 1972, p. 98.
2. Hjelmslev, L., „Prolegomena to a Theory of Language”, 1961, pp. 4—5; trad. D. Copceag, „Preliminarii la o teorie a limbii”, 1967, pp. 3—4.
3. De Saussure, F., „Cours de Linguistique Générale”, 1967, p. 33.
4. Slama-Cazacu, T., „Introducere în psiholingvistică”, 1968.
5. Sapir, E., „Speech as a Personality Trait”, 1927, din „Communication...”, 1972, p. 74.
6. Laver, J., „Voice Quality and Indexical Information”, 1968, din „Communication...”, 1972, p. 189.
7. Kramer, E., „Judgement of Personal Characteristics and Emotions from Non-Verbal Properties of Speech”, 1963, din „Communication...”, 1972, pp. 172—188.
8. Malmberg, B., „Les Domaines de la Phonétique”, 1971.
9. Abercrombie, D., „Elements of General Phonetics”, 1965; „Paralanguage”, în „Communication...”, 1972, pp. 64—70.
10. Laver, J. și Hutcheson, S., „Introduction”, „Communication...”, 1972, p. 12.
11. Smith, H. L. Jr., „Language and the Total System of Communication”, în „Linguistics”, ed. A. A. Hill, 1969, pp. 103—116.
12. Gaur, A. (sub red.), „Introducere în lingvistică”, 1972, p. 204.
13. Jakobson, R., „Lingvistică și poetică”, în: „Probleme de stilistică”, 1964, p. 38.
14. Troubetzkoy, N. S., „Principes de Phonologie”, 1964, pp. 20—22.
15. Schaff, A., „Introducere în semantică”, 1966, p. 210.